

ВИКОРИСТАННЯ ЗАГАЛЬНОКУЛЬТУРНОЇ КОМПОНЕНТИ В ПРОЦЕСІ ВИКЛАДАННЯ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ГУМАНІТАРНИХ ДИСЦИПЛІН У ВИЩІЙ ШКОЛІ

У статті розглядається специфіка використання загальнокультурної компоненти як засобу естетичного розвитку студентів. Запропонована методика на матеріалі традицій народів світу дозволяє, на думку автора, розглядати освіту та виховання у загальнокультурному аспекті вивчення взаємодії і взаємовпливу різних культур шляхом використання загальнокультурної компоненти в процесі вивчення спеціалізованих гуманітарних дисциплін у вищій школі.

Ключові слова: загальнокультурна компонента, загальнокультурні цінності, традиція, культурні смисли.

В статье рассматривается специфика использования общекультурной компоненты как средства эстетического воспитания студентов. Экспериментальная методика, разработанная на материале традиций народов мира, позволяет, по мнению автора, рассматривать образование и воспитание в общекультурном аспекте изучения взаимодействия и взаимовлияния разных культур путем активизации и использования общекультурной компоненты в процессе изучения гуманитарных дисциплин по специальности в высшей школе.

Ключевые слова: общекультурная компонента, общекультурные ценности, традиция, культурные смыслы.

The article is devoted to the specific use of general cultural component as the method of aesthetic education in high school. Suggested methodics based on world's customs and traditions allows, in opinion of the writer, to esteem education and bringing-up processes in general-cultural aspect of interaction different culture's learning by using the general cultural component in the process of teaching special humanitarian courses in high school.

Key words: general cultural component, general cultural values, tradition, cultural senses.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок з важливими науковими та практичними завданнями. На сучасному етапі розвитку суспільства відбуваються значні зміни, які зумовлені перетвореннями в політичній, соціально-економічній, культурній сферах життя України. Сьогодні в державі йде пошук тих механізмів, які б сприяли її відродженню й оновленню. Дана проблема за своєю масштабністю й характером не має простих і швидких рішень на жодному з етапів соціального розвитку. Це пов'язано з тим, що багато молоді позбавлено базової загальнокультурної підготовки, рівень її моральної та естетичної культури дуже низький. Ось чому для оновлення суспільства необхідна не тільки економічна реформа, але й реформа духу,

радикальне оновлення духовної культури, основу якої становить загальнокультурна компонента.

Різноманітність форм сучасних міжнародних відносин, складання їх нових різновидів на основі пріоритету загальнолюдських цінностей і традицій зумовлює зміну застарілих підходів до багатьох факторів і вимірів естетичного розвитку особистості майбутнього вчителя іноземної мови, зосередженню уваги на загальнокультурній специфіці процесу виховання у ВНЗ України.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми використання загальнокультурної компоненти в процесі естетичного розвитку майбутніх учителів частково окреслено в працях І. Р. Вихованець, К. Г. Городецької, Д. К. Зеленина,

А. Комлева, І. С. Кона, В. А. Малахова, В. А. Маслової, А. А. Потебні, Г. Д. Томахіна, В. Тернера, Й. Л. Вейсгербера. Вони, безсумнівно, є великою теоретичною основою для розроблення методики використання загальнокультурної компоненти як головної й кінцевої мети естетичного розвитку майбутніх учителів іноземної мови, що досі залишалося за межами розгляду конкретних сучасних досліджень.

Формулювання цілей статті. Мета дослідно-експериментальної роботи полягала в тому, щоб підвищити рівень естетичного розвитку майбутніх учителів іноземної мови на основі викладання спецкурсу «Загальнокультурна компонента у традиціях народів світу» у взаємозв'язку з іншими елементами системи естетичного виховання. Виходячи з цього, були поставлені такі завдання:

- створити в навчально-виховному процесі і при викладанні спецкурсу необхідні психолого-педагогічні умови для розвитку естетичних властивостей студентів, їхнього творчого потенціалу;

- використовуючи загальнокультурну компоненту у традиціях народів світу, залучити студентів до діалогу культур, сприяти формуванню в них комунікативних якостей, емоційної культури;

- застосовуючи модульну форму викладання спецкурсу, поглибити культурологічні, етнолінгвістичні й лінгвокраїнознавчі знання майбутніх учителів, сприяти перетворенню загальнокультурних цінностей та духовних ідеалів у стимули і мотиви практичної поведінки студентів як у рідному, так і в іншомовному середовищі;

- формувати естетичні потреби й смаки студентів, прагнення до самостійного вибору цінностей, самовизначення у світі культури і самореалізації своїх творчих задатків і здібностей.

На думку Г. П. Шевченко, існує кілька типів використання взаємодії мистецтв у навчально-вихованому процесі, серед яких виокремлюється одночасний та послідовний тип взаємодії [1, 44–46]. Метою першого типу є створення емоційно-естетичного настрою, ситуацій пробудження різноманітних почуттів, що досягається використанням відеоматеріалу, художніх композицій костюмів народів світу, предметним і естетичним оформленням традиції чаювання у різних народів.

Основою другого типу стає осягнення всіх видів мистецтва, де базовим виступає той вид, домінанта якого має головне значення. Другий тип взаємодії виконує ряд дидактично-вихованих завдань: активізує творчу діяльність студентів, розвиває їх пізнавальний інтерес до явищ суспільного життя, до традицій народів світу, розширює їхній особистісний світогляд. При використанні цього типу взаємодії, найчастіше добираються традиції або за схожістю або за контрастом, які зіставляються з певною виховною метою – навчити майбутнього вчителя сприймати цінності культури і формувати на їх основі індивідуальну систему загальнолюдських цінностей.

Цей процес переведення загальнолюдських цінностей у внутрішній план і вироблення студентами власних ціннісних орієнтацій є необхідною умовою естетичного розвитку майбутніх учителів в процесі сприйняття та розуміння традицій народів світу.

Виклад основного матеріалу дослідження з повним обґрунтуванням отриманих наукових результатів. Особливістю запропонованого спецкурсу є його змістовно завершений розподіл на чотири окремі модулі, в якому кожен з модулів має визначену структуру та напрямки. Сукупність теоретичного, практичного, самостійного модулів дозволяє всебічно розкрити зміст загальнокультурної компоненти у традиціях народів світу, досягти необхідного рівня при засвоєнні студентами теоретичного матеріалу, при проведенні практичних та лабораторних занять забезпечити умови для активної творчої та самостійної діяльності студентів. Означений комплекс модульного навчання активізує не тільки інтелектуальну (теоретичний, практичний модулі), але й емоційну сферу психіки (практичний, самостійний модулі), відбувається розвиток «емоційного інтелекту», на основі якого досягається формування естетичної компетентності майбутнього вчителя щодо сприйняття загальнокультурних цінностей та ідеалів у традиціях народів світу.

Першим модулем спецкурсу визначено теоретичний за наступними напрямками: культурологічний, етнолінгвістичний та лінгвокраїнознавчий, який об'єднує країнознавчий та лінгвістичний напрямки. Реалізацією теоретичного модуля є надання студентам теоретичних знань щодо традицій народів світу у вигляді лекційного курсу. Тематика лекційного курсу підібрана згідно вищезначених напрямків теоретичного модулю, а саме:

Лекція 1. «Народна культура» (культурологічний напрямки).

Лекція 2. «Загальнокультурні цінності в семіотичному фонді мови» (етнолінгвістичний напрямки).

Лекція 3. «Мова і культура».

Лекція 4. «Проблеми взаємодії мови і культури в лінгвокраїнознавстві» (лінгвокраїнознавчий напрямки).

Культурологічний напрямки спецкурсу сприяє формуванню в студентів розуміння основних загальнокультурних понять: «загальнокультурні цінності», «традиція», «звичай», «ритуал» тощо; вміння порівнювати загальнокультурні та національні явища, розкривати причини цих явищ, знаходити загальне та відмінне між основними ознаками різних культур.

Етнолінгвістичний напрямки теоретичного модулю спецкурсу спрямований на усвідомлення студентами того, що мова є головною семіотичною системою будь-якої культури. Цей напрямки повинен утвердити у студентів думку про те, що структурні елементи мови, насамперед

слова, відбивають фрагменти національних світоглядів, тобто є їх історичними символами подібно до народних звичаїв, обрядів і ритуалів. Теоретичний матеріал, що пропонується майбутнім учителям, звертає увагу передусім на внутрішню форму слова, яка є відображенням давнього народного уявлення про навколишній світ. Об'єктом викладання є діахронічна семантика слова, діалектизми, історизми, архаїзми та неологізми, власне мовна і запозичена лексика, фразеологізми тощо. Вивчення значення й походження слів та фразеологізмів «розгортають» перед студентами культурні реалії давнини і сучасності, що є спільним для багатьох народів.

Найбільш яскравим для майбутніх учителів виявився лінгвокраїнознавчий напрямок теоретичного модулю, який ознайомлює студентів із географічними, історичними реаліями країн, із художньо-країнознавчим матеріалом, з традиціями, звичаями, повсякденним життям, мистецтвом, літературою та цивілізацією народу – носія мови, яка вивчається. Лінгвокраїнознавчий напрямок викликав інтерес майбутніх учителів до комплексу звичаєво-обрядових традицій народів світу в загальнокультурному аспекті, до пошуку прояв культурно-історичного та соціально-політичного розвитку народів, які відбилися і закріпились у мові.

Таким чином, лекційний курс створює в студентів певну теоретичну базу, формує розуміння основних загальнокультурних понять, активізує пізнавальну діяльність, розвиває їх пізнавальний інтерес до традицій в загальнокультурному світовому просторі.

Семинарське заняття, як одна з форм навчання у ВНЗах, дає можливість навчити студентів розуміти художню інформацію, аналізувати її, що розвиває в них культуру художнього сприйняття. Художньо-пізнавальна діяльність, що є превалюючою на семінарських заняттях, ґрунтується на аналізі семантичного значення загальнокультурних цінностей та традицій, які їх відображають. Творчий пошук студентів знаходить своє завершення у процесі суб'єктивного перетворення здобутих вражень, яке зумовлює їхню готовність до вирішення особистісних завдань, стає їхнім індивідуальним досвідом. Тому практичний модуль, який включає саме семінарські заняття, органічно входить до структури спецкурсу.

Національний костюм – одна з відмінних рис кожного народу – став основним об'єктом обговорення на семінарському занятті «Національні особливості народів світу».

Для проведення семінарського заняття використовується відеоматеріал, ряд завдань творчого та дискусійного характеру, які спрямовані на глибше занурення студентів в культуру, побут і традиції різних народів, на досягнення національних особливостей, вміння знаходити загальне та відмінне між основними ознаками національного костюму народів світу.

Перед переглядом відеоматеріалу студенти були поділені на дві групи, кожна з яких виконувала відповідне завдання. Описати національний костюм шотландців було запропоновано першій групі студентів. Друга група студентів, проаналізувавши відповіді своїх однокурсників і переглянутий відеофільм, повинна була скласти узагальнений образ шотландця, як представника своєї нації, на основі національного костюму. Даний вид роботи ускладнювався тим, що представлена для перегляду майбутнім учителям іноземної мови відеокасета «Scotland» («Шотландія») містить матеріал про життя, побут, традиції шотландців іноземною мовою.

У процесі перегляду відеофільму студенти обох груп робили необхідні записи для відповідей. Звуки шотландської волинки і барвисте видовище національних шотландських свят створили певну емоційну атмосферу семінарського заняття.

Студенти другої групи, проаналізувавши переглянутий матеріал і відповіді студентів першої групи, представили узагальнений образ шотландця.

Запропонований роздатковий матеріал знайомить майбутніх учителів з національними костюмами народів різних країн: Німеччини, Єгипту, Індії, Болгарії, Росії, Туркменії і т. ін. Після роботи над роздатковим матеріалом, перегляду відеофільму, виконання ряду завдань, які націлюють студентів на розуміння національних особливостей різних народів, спираючись на аналіз національних костюмів, майбутні вчителі визначили:

Національний костюм представляє собою сукупність даних про звичаї, традиції, релігії, культуру і побут народу, підкреслюючи його своєрідність, «душу» та «характер» народу.

Кольорова гама і художнє оформлення костюму має важливе значення для естетичного сприйняття народу в цілому.

Завдання творчого характеру – описати національний костюм представника нашої планети та пояснити, чому вони включили певні деталі костюму, що вони відображають, яку кольорову гаму буде мати розроблений ними костюм, переслідувало мету знайти та узагальнити загальнокультурні цінності, відображені в національних костюмах народів світу.

Систематизувавши відповіді студентів, можна виділити два явних напрямки в представлених ними національних костюмах – сучасно-молодіжний і класичний європейсько-слов'янський. Переважаюча кольорова гама представлених костюмів – блакитний, жовтий, жовтогарячий, бузковий кольори. Асоціативний кольоровий строй студенти пояснили так: блакитний колір – це чистота, мир; жовтий колір – сонце; жовтогарячий асоціюється з перемогою; бузковий – весна, квіти. Більшість студентів представили свої відповіді у вигляді малюнків, до яких давали необхідні пояснення.

Можемо стверджувати, що обговорення переглянутого відеофільму, виконання творчого

завдання, аналіз костюмів народів різних країн, сприяє розширенню культурно-естетичного світогляду майбутніх учителів іноземної мови, виникненню естетичного смаку від сприйняття національного костюму та поваги до традицій інших країн.

Звичай та традиції у своїй основі відображають життя тієї чи іншої групи людей, а виникають вони як результат емпіричного і духовного пізнання навколишньої дійсності. Яку б традицію чи звичай ми не обрали, дослідивши її коріння, як правило, доходимо висновку, що вона життєво виправдана і за її формою приховується раціональне зерно. Кожний етнос своїм існуванням збагачує його і вдосконалює, а вступаючи до «діалогу культур» з іншими народами збагачується і вдосконалюється сам. Так, у процесі взаємозбагачення на межі пересічення культур різних народів виникають загальнокультурні цінності, які відбиваються в їхніх традиціях. Це й зумовило тему наступного семінарського заняття «Загальнокультурні цінності у традиціях народів світу».

Семінарське заняття було присвячене традиції чаювання, яка притаманна народам Індії, Китаю, Японії, Англії, Монголії, Росії та ін. Традиція чаювання вимагає створення певної атмосфери, як внутрішнього, так і зовнішнього середовища, загальної гармонії особистості.

Під час підготовки до семінарського заняття студенти самостійно відбирали матеріал, використовуючи Internet. На занятті згідно з підготовленою інформацією студенти розподілялися на 4 групи, які представляли традицію чаювання в Китаї, Японії, Англії та Росії. Довгий час чай залишався на Сході культовим напоєм, знайомим лише слугителям релігії. Але поступово він завоював майже весь світ і всі культури. Чим збагатилися світові цивілізації, прийнявши у свої культури традицію чаювання – намагалися з'ясувати майбутні вчителі іноземної мови на семінарському занятті, присвяченому цій традиції.

Найшанобливіше відношення викликає японська чайна церемонія. Біля витоків японської чайної естетики стояв Мурата Дзюку, який в XV столітті розробив тянною («гаряча вода для чаю») – японську чайну церемонію, засновану на принципах природності та простоти. До найдосконалішої форми цю церемонію довів Сен Рікю (1520-1591), якого й до сих пір вважають найвеличнішим чайним майстром Японії. Від студентів другої групи майбутні вчителі дізнаються, що ці люди привнесли до чайної традиції витончений присмак сприйняття естетичних переживань і насолоди.

Особливий інтерес майбутніх вчителів іноземної мови викликала традиція чаювання Англії. Більшість студентів знали про стару англійську чайну традицію «five o'clock tea», де чай прийнято пити з молоком. Однак з історією виникнення цієї традиції студентів познайомили представники третьої групи. Так, вони дізналися,

що чай в Англії зберігали в рідкому і холодному вигляді в бочках. Англія зобов'язана своєю чайною традицією португальцям. Честь впровадження національного звичаю – післяполуденного чаювання («five o'clock tea») приписується сьомій герцогині Бердфордській, яка стала творцем «чайної» моди в Англії.

Знайомлячись і поступово заглиблюючись в історію шкіл Китаю, Японії, Англії та Росії студенти простежують розвиток культури і традиції чаювання в цих країнах. Майбутні вчителі визначають, що в основі цього процесу були духовна та естетична насиченість, краса традиції.

Визначне місце в загальнокультурному розвитку народів різних країн належить обрядово-побутовим традиціям, в яких відбиті загальнокультурні цінності, накопичені людством. Кожний народ любить свої звичай та високо їх цінує. Недарма існує прислів'я: «Поважай себе сам та інші будуть поважати тебе». Його можна розтлумачити ширше, якщо використовувати стосовно до цілого народу. Адже якщо сам народ не буде передавати свої звичай з покоління до покоління, не буде виховувати у своїй молоді належного до них шанування і поваги, то через декілька десятків років просто втрапить свою культуру, а значить і повагу інших народів. Саме таке розуміння даної проблеми зумовило тему наступного семінарського заняття: «Обрядово-побутові традиції в загальнокультурному аспекті».

Найбільш яскраво серед обрядово-побутових традицій виділяються весільні, які багато народів сумлінно зберігають і передають з покоління в покоління. Здавна вступ у шлюб супроводжувався визначеним комплексом весільних звичаїв і обрядів. Протягом довгої еволюції велика кількість компонентів різних обрядів увійшло у весілля. У сучасному побуті весільна обрядовість поступово перетворилася з культового ритуалу на культурну традицію.

Обрядово-побутові традиції різних народів відтворюють атмосферу особливого світосприйняття й світогляду людини, тому студентам надається завдання відшукати загальнокультурну компоненту, притаманний весільним традиціям народів світу, який відобразився в українській весільній традиції; пояснити загальний смисл їх дотримання і точного слідування.

Для виконання завдання студентами був використаний роздатковий матеріал у вигляді карток з описом весільних традицій народів Болгарії, Греції, Італії, Німеччини, Угорщини, Індії, Китаю, Польщі, Франції, Англії, Японії, Єгипту. В процесі роботи з картками, студенти виділяли спільні складові весільної традиції народів світу. Студенти також відзначили, що всі названі компоненти характерні й для української весільної традиції.

Можемо зробити висновок, що такі завдання сприяють розширенню знань майбутніх учителів про взаємозв'язок національних культур, вироб-

ленню вмінь зіставляти і аналізувати, баченню загального та національного, розумінню ролі обрядово-побутових традицій для минулих і майбутніх поколінь.

Свята яскраво передають особливості того чи іншого народу, але крім розважального та пізнавального аспекту, проведення свят в різних країнах має і художньо-естетичну привабливість. У ході семінарського заняття майбутні вчителі знайомляться з традиціями проведення свят, де вони отримують чудову можливість опинитися в центрі іншої культури.

Родзинкою семінарського заняття було написання твору-мініатюри на тему «Найкраще свято у світі». Більшість студентів найкращим святом обрали Новий рік. Серед міні-творів інших студентів, найкращим святом були назвали День народження, День студента, День молоді та День Св. Валентина. В кожному з перелічених свят майбутні вчителі виразили свій власний погляд на буття, свої мрії й бажання, свою власну особистість.

Зуважимо, що питання та завдання заключного заняття практичного модуля, присвяченого традиціям проведення свят у різних країнах сприяють розумінню й усвідомленню студентами культур різних народів, визначенню майбутніми вчителями загальнокультурної компоненти у традиціях святкування народів, формуванню естетичної компетентності щодо власного (особистісного) вибору у загальнокультурному просторі.

На виховання естетичної культури майбутніх учителів іноземної мови був спрямований й самостійний модуль спецкурсу. До самостійної роботи студентів було винесено написання реферату, написання міні-твору на тему «Я – громадянин світу», проектна робота щодо звичаїв і традицій різних народів, художнє оформлення альбому «Традиції та сучасність».

Виконуючи завдання самостійного модулю, студенти переконувались, що загальнокультурна

компонента реалізується в кожній з традицій своєрідно і що світовий загальнокультурний простір різноманітний і єдиний водночас. Слід зазначити, що при написанні міні-твору «Я – громадянин світу» 75 % студентів використовували знання, отримані в процесі викладання в них спецкурсу «Загальнокультурна компонента у традиціях народів світу».

Із захопленням студенти готували проектні роботи щодо традицій різних народів, до яких самостійно добирали необхідний матеріал, а саме – публіцистичний, науковий, Інтернет, власні творчі роботи. Дуже цікавими, яскравими, пізнавальними та художньо естетично оформленими були створені студентами альбоми на тему «Традиції та сучасність».

Висновки й перспективи подальших розвідок у даному напрямку. Отже, засвідчено, що використані культурологічний, етнолінгвістичний, лінгвокраїнознавчий напрямки загальнокультурної компоненти сприяють естетичному розвитку майбутніх учителів іноземної мови в процесі викладання спеціалізованих гуманітарних дисциплін. Гарантом вдосконалення естетичного розвитку студентів є комплексна реалізація теоретичного, практичного та самостійного модулів спецкурсу для ВНЗів України.

Проведене дослідження не вичерпує всіх аспектів використання загальнокультурної компоненти як засобу естетичного виховання в процесі викладання спеціалізованих гуманітарних дисциплін у вищій школі. Важливими для дослідження залишаються проблеми формування загально-ціннісних орієнтацій майбутніх спеціалістів, естетичного виховання студентів у процесі поза-аудиторної роботи тощо.

Тільки вирішуючи ці та інші проблеми, можна сподіватися на істотні зміни в духовній сфері нашого суспільства, пов'язані з піднесенням загальнокультурного рівня підростаючого покоління.

ЛІТЕРАТУРА

1. Шевченко Г. П. Эстетическое воспитание в школе : [учебно-метод. пособие]. / Г. П. Шевченко. – К. : Рад. шк., 1985. – 144 с.

Рецензенти: Мещанинов О. П., д.пед.н., професор;
Лебідь С. Г., к.пед.н., доцент

© Мороз Т. О., 2011

Дата надходження статті до редколегії 08.09.2011 р.